

Noms

Revista de la Societat d'Onomàstica

20 | 2023

Notícies

Novetats bibliogràfiques

Ressenyes

CARME MIQUEL I RAMON PERE, *Onomàstica del terme municipal de Torredembarra*

JOSEP MIQUEL RIBÉS, *Toponímia urbana de la Serra d'en Galceran, els Ivarsos i els Rossildos*

PERE ROURA, *Els noms de Maçanet de Cabrenys*

JAVIER SORIANO (COORD.), *Toponímia d'Almassora. Patrimoni, paisatge i territori*

Onomàstica i literatura

Articles

AMAT BELLÉS, *Penyagolosa*

NÚRIA GARCIA-QUERA, *Quan els topònims desfan equívocs: el cas de Sabarís*

ASSUMPCIÓ REHUES, *Manonelles. Els masos de Manonelles. Els Masos*

Deu i vint

Noms és la revista de divulgació de la Societat d'Onomàstica i els seus 10 anys i 20 números ben bé mereixen ser recordats. Ho diem al web i ho tornem a dir: «La revista *Noms* és el canal de comunicació dels socis i sòcies de la Societat d'Onomàstica, pel qual circularan materials onomàstics del seu interès. Per aconseguir que la revista sigui una eina d'informació, difusió i participació bona i útil ens calen col·laboradors. Els socis són els creadors i els receptors dels continguts, amplis i diversos, que inclouen la teoria, la metodologia o el treball de camp en onomàstica o que provenen del resultat dels seus estudis, de les seves investigacions o dels seus coneixements. Són materials que, en forma d'article, posen a disposició dels lectors. Igualment, cal que hi hagi socis que redactin ressenyes, crítiques o notes de les publicacions onomàstiques (llibres o articles); socis que proporcionin les novetats bibliogràfiques, escrits o informacions (notícies, polèmiques o textos apareguts en la premsa) sobre activitats onomàstiques (congressos, jornades,

cursos, conferències, presentacions de llibres, debats o exposicions), tesis, treballs acadèmics, treballs de recerca de batxillerat, documents d'arxiu o imatges amb valor onomàstic.

El nostre desig és publicar i difondre els continguts que abracin tants aspectes relacionats amb l'onomàstica i amb les ciències que li donen cobertura com sigui possible. És per això que fem una crida a la participació.»

En aquest vintè número trobarem un primer article amb una molt interessant aportació del castellanenc Amat Bellés sobre el topònim *Penyagolosa*, un dels noms de lloc que ha trobat més interpretacions; un segon article de Núria Garcia-Quera, *Quan els topònims desfan equívocs: el cas de Sabarís*, en el qual l'autora s'endinsa en la documentació medieval dels topònims *Saurí i Sabarís i ens n'aporta una nova visió aclaridora*; i un tercer, *d'Assumpció Rehues, Manonelles. Els masos de Manonelles*. Els Masos, en el qual l'autora fa un recorregut dels noms dels masos d'aquesta zona de Collbató a través dels segles.

També s'hi pot llegir l'habitual secció Onomàstica i literatura, aquest cop amb un conte de Jesús Bernat, sensual, poètic i... onomàstic. La secció gràfica ens recorda el darrer col·loqui, celebrat a Eivissa i Formentera; i la portada, amb una vista d'Eivissa venint des de Formentera, també hi fa referència.

A més dels articles esmentats i de les ressenyes, que sempre esperem amb candeleteres, les notícies recollides i el recull de novetats bibliogràfiques han esdevingut seccions imprescindibles que mostren la salut de les manifestacions de l'univers onomàstic arreu del món i, ben especialment, a casa nostra. Diversos col·laboradors ens ajuden a ressenyar llibres o a fer-ne recensions que destaquen les novetats més significatives. Sempre n'hi ha, però, algunes d'arreu del domini que no troben el resò merescut; només els socis poden enriquir les diverses seccions amb les vostres aportacions i fer que **Noms** segueixca sent la revista de divulgació de la Societat d'Onomàstica... Per molts anys!

Articles

Penyagolosa, tal com sona (el topònim)

AMAT BELLÉS ROIG

Abans que res he de fer saber que no soc lingüista; la meua feina és la imatge. Al llarg de la meua vida he fet camí, moltes vegades, per tot el septentrió valencià. He mirat i admirat els seus paisatges, modificats o no pel paisanatge; els he fotografiat, dibuixat i pintat. Sobretot Penyagolosa i tots els seus voltants.

Pel grau de publicitat i pel meu ofici de pintor-dissenyador, he hagut de refermar l'habilitat de l'observació o de mirar amb una atenció seguida enfront de la mirada quotidiana i casual.

Tot i no ser lingüista, quan he tractat disseny publicitari he hagut de treballar amb la paraula i la imatge; en aquesta disciplina, la primera ha de fer referència a la segona i a la inversa per tal de donar-los sentit, malgrat que, de vegades, s'oposen cercant un antagonisme entre elles, propi de la propaganda, per tal de cridar l'atenció del receptor. Però no és aquest el cas, aquí, tractarem l'afinitat entre imatge i paraula.

Si apliquem aquesta pràctica a la toponímia, el nom i allò denominat haurien de ser, consegüentment, semblants. El topònim hauria de connotar el lloc i aquest, en el millor dels casos, hauria de mostrar clarament per què s'anomena així. Però, mentre l'anunci publicitari és efímer i la seua vigència se situa en un espai de temps relativament curt, el topònim és de llarga durada i, mentre ell persisteix, el lloc denominat, o les circumstàncies que el van dur a nominar-se així, poden haver canviat dràsticament i, aleshores, sí que caldria buscar per què es diu com es diu.

Però, dit això, al nostre parèixer, el topònim Penyagolosa, ara, en el segle XXI, com fa centenars o milers d'anys,

quan es va crear, respon perfectament a l'element orogràfic que denomina i a la imatge que projecta.

La toponímia d'un territori habitat des de temps immemorials no es pot llegir de forma aïllada, és un llenguatge que es va formar sobre el terreny de manera concatenada. Sempre hi hauria alguna arrel prèvia en el mateix paratge que, en els orígens, faria referència a elements naturals. La toponímia de qualsevol lloc és el resultat de diverses llengües funcionals succeïdes en el temps; és un llenguatge que es mostra com un tot sincrònic propi d'un territori, però, a la vegada, és el resultat d'una diacronia en què les empremtes dels diferents estrats són molt perceptibles. Els primers pobladors d'un territori que s'enfronten a una geografia sense batejar utilitzen, generalment, un vocabulari preexistent que s'ajusta a les característiques de l'accident geogràfic que volen nomenar i que, a temps d'ara, continua allí, a vista de tothom. Quan el significat d'una paraula està fixat prèviament, ja no és arbitrari i, encara que vulguen donar-li altres derivacions mitjançant inferències lèxiques, sempre serà més fort el seu sentit propi, sobretot, si disposa d'un referent precís i dominant.

El topònim Penyagolosa ha estat interpretat i discutit per molta gent, sobretot filòlegs, que trafeguen per l'adjectiu «golosa», regirant i escorcollant paraules que, mitjançant semes, morfemes i fonemes els dona peu a capgirar-la per *lucosa* (bosc), *aquilosa* (àguila), *clusa* (tancada), *aqualosa* (aigua), *angulosa* (angle)... i moltes altres.

Aleshores, em pregunte: per què ningú no parla del concepte *gola*?

Realment, tots aquells que han tractat aquest topònim han obviat la paraula *gola* perquè no han vist, en la muntanya, cap element geològic que els doneu peü a tenir-la en compte? O l'han deixada de banda per no caure en la llepoleria del «pic que, golós, vol empassar-se el cel», o per no seguir a *los golosos botánicos* que apunta Gaspar Escolano?

Observem, ara, la muntanya, no la trepitgem. Si de cas, recorrem els seus voltants per poder mirar-la atentament des de qualsevol angle i a qualsevol hora. Tot element orogràfic canvia de fisonomia segons s'observe des d'un lloc determinat o des d'un altre. Així, la muntanya de Penyagolosa canvia totalment d'aspecte segons es contemple des de la part septentrional, meridional, de llevant o de ponent. D'allà d'on s'observe, Penyagolosa, és fascinant, però, té un indret a què s'uneix l'impressionant; allò que meravella i esgarrifa a la vegada: la cara sud de la penya. Allà es fa manifest allò que Rudolf Otto, en parlar de la divinitat, definia com *tremendum et fascinans*, aplicat, aquí, a la magnificència de la natura.

El vocable Penyagolosa està format per un substantiu i un adjectiu. Correspon a una fusió lèxica, és a dir, aquelles formacions que tenen dos elements lèxics primitivament diferenciats, però que ara resten integrats en una sola unitat de contingut.

El topònim fa referència, en primer lloc, a una penya. És palès que aquesta roca dona nom a tota la muntanya, però, l'adjectiu fusionat *golosa* es refereix exclusivament a

la penya. Diem muntanya de Penyagolosa, i aquesta preposició *de* denota pertinença de la muntanya a la penya.

Anem a pams. Analitzarem en primer lloc la paraula *penya* i tractem de situar el seu significat en l'emplaçament natural al qual es refereix. Perquè els topònims designen, però també signifiquen.

Penya, des del punt de vista semàntic, és una paraula arbitrària que té com a primera funció referir-se a un accident geogràfic. El diccionari Pompeu Fabra s'hi refereix dient: «gros bloc o massa de pedra al descobert»; o siga, a la vista. Si atenem a aquesta definició hem d'entendre que *penya* es refereix a l'immens conjunt rocós de la cara del migdia de la muntanya. Però, per què s'anomena penya i no cingle, espadat, bloc, o pedra (com Pedraforca), o mont (com Montserrat), o roca (com Rocabruna)?

Les aplicacions etimològiques per al mot *penya* varien extraordinàriament. Segons Xosé Lluís García Arias (2005), a l'entrada *La Peña*, ve a dir que per a Edouard Bourciez la seua arrel és preibèrica; per a Auguste Longnon és ibèrica; Albert Dauzat i Charles Rostaing es decanten per una base italo-celta i, per a Joseph Maria Piel i Joan Coromines, és d'arrel llatina. Encara hi ha algú que insinua que podria provenir de l'àrab. Avui, la gran majoria de lingüistes es decanten per la procedència llatina.

Coromines, com hem dit, cerca l'etimologia de penya del llatí *PINNA* (merlet, ploma, ala) per comparació de les penyes de les muntanyes amb merlets d'un castell, o amb les plomes que sobresurten punxegudes.

Tremendum et fascinans. Vista de Penyagolosa des del sud

Merlets d'un castell comparats amb els pinacles de la «penya» de Penyagolosa

La gran massa pètria de Penyagolosa observada des del sud mostra tots els atributs que el seu nom denota; perquè aquest «pico», com diu la gent que habita els seus voltants, és un trident rocós que exhibeix els esperons que conformen els metafòrics merlets cosa que posa en escena la paraula llatina PINNA.

Passem a la segona part del topònim: *golosa*. Aquest adjectiu, vist les diferents i peregrines conclusions a les quals arriben diversos autors per tal de desxifrar la seua presència en el topònim, es converteix en una paraula embullada, laberíntica, babèlica..., moguda per un

remolí de deduccions, tan vertiginós, que acaba desapareixent engolida per metaplasmes.

Golós, en aquest cas *golosa*, deriva de *gola*, vocable que, a més de designar la part interior del coll en anatomia animal, al·ludeix entre altres coses a 'obertura', 'canal', 'congost', 'estret', 'intersti', etc.

Gola procedeix de la paraula llatina GULA, que s'associa a una arrel indoeuropea **gwel-*, documentada per Pokorny (1959-1969: 365) i també per Edward A. Roberts i Bárbara Pastor (1996: 69). Aquesta arrel pot estar vinculada a una altra de molt similar: **gwer-*, que donaria GURGES en

Les «goles» de Penyagolosa. Foto: Adventure Films Media

Articles

llatí ('abisme', 'avenc', 'obertura') i, d'aquesta, en sorgiria *gorja* en català i *gorge* en francès.

Si a la paraula llatina *GULA* li afegim el sufix d'abundància *-OSUS*, *-OSA*, *-OSUM* dona *gulosa*, que indica domini de diverses goles i, d'aquí, *golosa* (com *rocosa* és pròdiga en roques i *pigosa* ho és en pigues).

Si, com ja hem dit, *golosa* es refereix a la *penya*, aquestes goles cal anar-les a buscar allà, on el «gros bloc o massa de pedra» és més espectacular, a la part meridional, on la penya s'obre amb esclotxes que es precipiten des del cim fins al talús de la base, genuïnes canals o goles.

Aquells que van crear aquest topònim eren gent senzilla, lògica i observadora. El nom, com tants i tants, surt de l'observació, de la imatge que va provocar en la retina dels que van saber mirar-la i van captar la morfologia

(en aquest cas no gramatical) d'aquesta cara sud tan tremenda i fascinant.

Hi ha coses molt senzilles que no canvien, ni es modifiquen, ni s'alteren al llarg del temps. «Golosa» ve de *gola*.

Contra factum non valet argumentum.

Referències

GARCÍA ARIAS, Xosé Lluís. 2005. *Toponimia asturiana*.

Editorial Prensa Asturiana.

POKORNY, Julius. 1959-1969. *Indogermanisches*

Etymologisches Woerterbuch. Bern: Francke.

ROBERTS, Edward A.; Bárbara Pastor. 1996. *Diccionario*

Etimológico Indoeuropeo de la Lengua Española.

Madrid: Alianza.

A l'esquerra de la imatge, la gola del Sentinella (pi); al centre, gola principal; i, a la dreta, la gola del Portellàs. Foto Viunatura. [youtube.com/watch?v=xPLmwOF7hPY/](https://www.youtube.com/watch?v=xPLmwOF7hPY/)

La gola principal vista des del pic. Foto Viunatura. [youtube.com/watch?v=xPLmwOF7hPY/](https://www.youtube.com/watch?v=xPLmwOF7hPY/)